

Nodira SAFIXODJAEVA,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti tayanch doktoranti
E-mail: nodirasafixodjayeva@gmail.com

O'zMU professori, t.f.d X.Yunusova taqrizi asosida

MUSTAQILLIK YILLARIDA FARG'ONA VODIYSI MEHRIBONLIK UYLARIDAGI TA'LIM-TARBIYA JARAYONLARI

Аннотация

Muallif mazkur maqolada O'zbekistonda xususan, Farg'ona vodiysi viloyatlarida joylashgan Mehribonlik uylari hamda u yerda tarbiyalanayotgan yetim va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarning davlat qaramog'ida ekanligi, ularga milliy ta'lim berish va ularning ijtimoiy rivojlanishini ta'minlash maqsadida keng ko'lamda islohotlar o'tkazib borilganligiga to'xtalib o'tgan. Shuningdek, maqolada tarbiyalanuvchilarni milliy qadriyatlar va an'analar ruhida tarbiyalashga qaratilgan islohotlar jarayoni ham batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: "Mehribonlik uylari", bolalar uylari, Farg'ona vodiysi, Andijon, Namangan, Farg'ona, Xalq ta'limi vazirligi, ta'lim.

EDUCATIONAL PROCESSES IN ORPHANAGE HOMES OF FERGANA VALLEY IN THE YEARS OF INDEPENDENCE

Annotation

In this article, the author pointed out that in Uzbekistan, in particular, in the regions of the Ferghana Valley, orphanages and orphans and children deprived of parental care are under the care of the state, and large-scale reforms have been carried out in order to provide them with national education and ensure their social development. The article also details the process of reforms aimed at educating children in the spirit of national values and traditions.

Key words: "Houses of Mercy", orphanages, Ferghana Valley, Andijan, Namangan, Ferghana, Ministry of Public Education, education.

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ В ДЕТСКИХ ДОМАХ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Аннотация

В данной статье автор указал, что в Узбекистане, в частности в регионах Ферганской долины, детские дома и дети-сироты и дети, лишенные родительской опеки, находятся под опекой государства, и в стране проведены масштабные реформы в целях предоставления им национального образования и обеспечения их социального развития. В статье также подробно описан процесс реформ, направленных на воспитание детей в духе национальных ценностей и традиций.

Ключевые слова: "Дома милосердия", детские дома, Ферганская долина, Андижан, Наманган, Фергана, Министерство народного образования, образование.

Kirish. Azaldan bag'rikeng o'zbek xalqi yetim qolgan yoki ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni avaylab-asrab, ularga g'amxo'rlik qilishni o'z zimmasiga olib kelgan va bugungi kunda ham O'zbekistonda ana shunday yoshlarning ta'lim va tarbiya olishlari uchun katta e'tibor qaratilib kelinmoqda. Bu borada Mehribonlik uyida tarbiyalanayotgan yetim va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar ham oddiy bolalar singari ta'lim-tarbiya olishlari Davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, ularni huquqiy himoyalash belgilab qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 77-moddasida belgilab qo'yilganidek: "Davlat va jamiyat yetim bolalarni hamda ota-onasining vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarni boqishni, tarbiyalashni, ularning ta'lim olishini, sog'lom, to'laqonli va har tomonlama kamol topishini ta'minlaydi"[1.45].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2021 yil 28 iyul kuni kam ta'minlangan oilalar va "Mehribonlik uylari"da tarbiyalanib kelayotgan bolalarni qo'llab-quvvatlashga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishida quyidagilarni ta'kidladi: "Mehribonlik uylari"dagi bolalarga tarbiya berish, ularni fan, xorijiy tillar, kasb-hunar va

tadbirkorlikka o'qitish, sport bilan shug'ullanishlarini tashkil etish bo'yicha mutlaqo yangi metodikalarni ishlab chiqish zarur".[2]

Mustaqillik tufayli O'zbekistonda "Mehribonlik uylari"da ta'lim va tarbiya jarayonlarini milliy qadriyatlar va an'analarga muvofiqlashtirishga qaratilgan islohotlar boshlandi. O'tgan yillar davomida davlat tomonidan "Mehribonlik uylari" tarbiyalanuvchilariga milliy ta'lim-tarbiya berish va ularning ijtimoiy rivojlanishini ta'minlash maqsadida keng ko'lamda islohotlar o'tkazildi. Shuningdek, davlat va jamoat tashkilotlari hamda homiyar ko'maklari orqali "Mehribonlik uylari"da yangi ta'lim dasturlari, metodikalar va psixologik yordam tizimlari joriy etildi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbekistonda "Mehribonlik uylari" faoliyati, ularda tarbiyalanayotgan tarbiyalanuvchilarning ta'lim-tarbiya olishlari uchun yaratilgan shart-sharoitlar va ularning ijrosi masalasi alohida tadqiqot obyekti sifatida o'rganilmagan. Biroq pedagogika va psixologiya, sotsiologiya va tarix sohalarida bir qator tadqiqot ishlari olib borilganki bular tadqiqot ishini yoritishda mavzuga doir ma'lum xulosalarni chiqarishga yordam beradi. Hususan tarix hamda sotsiologiya sohalarida bo'yicha D.Abdullayev[3], E.Zoitov[4], B.Tolibov[5] larning ilmiy-tadqiqot ishlarini keltirib o'tish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. O'zbekistondagi "Mehribonlik uylari" o'zining aniq maqsadlari va vazifalari bilan tarbiyalanuvchilarga mukammal ta'lim va tarbiya berishga intiladi. Bunday muassasalarda ta'lim va tarbiya jarayonlari har tomonlama rivojlanishni ta'minlashi zarur bo'ladi, chunki ularning maqsadi – farzandlarning yosh va qobiliyatlariga mos ravishda ularni jamiyatga foydali a'zolarga aylantirishdan iborat. Ammo, bu jarayonda ba'zi xato va kamchiliklar ham mavjud bo'lib, ularning tahlili va yechimlarini topish muhim ahamiyatga ega.

Tahlil va natijalar. O'zbekiston Milliy arxivida saqlanayotgan hujjatlarining ko'rsatishicha, 1991-2021 yillar davomida "Mehribonlik uylari" faoliyatida erishilgan yutuqlar, shu bilan birga, xato va kamchiliklar ham mavjud bo'lib, ularning yechimini topish muhim ahamiyat kasb etar edi. Mustaqillikning dastlabki yillarida "Mehribonlik uylari"ning ahvoli, moddiy-texnik bazasi yaxshi bo'lmaganligini, bu sohaga jiddiy e'tibor berilmaganligini ko'rish mumkin. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining boshqarma boshlig'i M.Qosimovga Namangan viloyati Xalq ta'limi boshqarmasi boshlig'i N.I.Qozoqov tomonidan 1993 yil 13 mayda 03-1/359-sonli yuborilgan axborot xatida aniqlangan bir qator kamchiliklar ma'lum qilingan. Unga ko'ra, 1992 yilning oktyabr oyida viloyat prokuraturasi xodimlari viloyatdagi 26-bolalar uyi va bir qator maktab-internatlarda bo'lib, voyaga yetmagan o'smirlarning mazkur muassasalarda yashashi, o'qishi hamda tarbiya jarayonini belgilaydigan qonunlarning ijrosi bo'yicha tekshiruv o'tkazganlar. Tekshiruvlar natijasida bu sohada qilingan qator ijobiy ishlar bilan birga, ayrim muassasalarning ma'muriyatlari tomonidan bolalarning huquq va manfaatlarini buzish holatlari ham sodir etilganligi ma'lum bo'ladi. Jumladan, ovqatlanish normalariga rioya qilinmayotgani va oziq-ovqat mahsulotlari bilan o'z vaqtida ta'minlanmayotganligi, taomlar kaloriyasining pastligi, tibbiy yordam ko'rsatishning yaxshi emasligi ko'rinadi va natijada, 26-bolalar uyi direktori Z.T.Vasileva nafaqada bo'lgani uchun o'z arizasiga asosan, o'z vazifasidan ozod etilgan hamda ushbu muassasaning oshpazi M.Jalilovaga xayfsan berilgan [6].

Xuddi shunday tekshiruvlar Andijon Farg'ona viloyatlarida ham olib borilgan. Xususan, Andijon viloyati Xalq ta'limi boshqarmasi boshlig'i J.Halilovning O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligiga yuborgan 1993 yil 29 iyundagi 103/01 sonli axborot xatida quyidagi o'rganilish natijalarini ma'lum qilgan. Unda O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining 1993 yil 15 yanvardagi I/3 raqamli taqdimnomasida ko'rsatilgan vazifalarning bajarilishi haqida axborot berilgan bo'lib, Andijon viloyatida 1 ta bolalar uyi va 13 ta maktab-internatlar mavjud ekanligi, ularni ta'lim-tarbiya sohasidagi mutaxassislar bilan ta'minlash, barcha ta'lim muassasalarida 1993 yilning II choragida o'quv yilini muvaffaqiyatli yakunlash, bolalarning yozgi sog'lomlashtirish mavsumini tashkil qilish va o'quv binolarini yangi o'quv yili uchun ta'mirlash ishlari olib borilayotganini ma'lum qilinadi. Bolalar uylari va maktab-internati tarbiyalanuvchilaridan 440 nafari shahardan tashqari, 186 nafari maktab qoshidagi, 255 nafari sayohat va ekskursiya bilan bog'liq bo'lgan oromgohlarda yozgi ta'tillarni o'tkazayotganligi, qolgan bolalar ota-onalari bilan oila qaramog'ida dam olishayotgani ko'rsatilgan.

Mazkur axborot xatiga ko'ra, maktablarda viloyat Xalq ta'limi boshqarmasi va otaliq tashkilotlar mablag'lari hisobiga ta'mirlash ishlari olib borilgan. 2-son bolalar uyiga Andijon mashinasozlik zavodi hamda Andijon ip-gazlama kombinati homiy sifatida ko'mak bergan. Mazkur muassasa uchun Andijon ip-gazlama kombinati qo'shimcha xonalar qurishni oxiriga yetkizib bergan. Maktab-internatlar va bolalar uyiga 1993 yilga mo'ljallangan kiyim-kechakning 65 foizigina

olinganligi, bu maqsad uchun esa yetarli miqdorda mablag' viloyat savdo tashkilotlariga o'tkazilganligi ta'kidlangan. 1994 yil uchun kiyim-kechaklarga buyurtmalar to'liq olinib, uning ijrosi ustida ish ketayotganligi, o'tib borayotgan chorak davomida bolalar uyi tarbiyalanuvchilari va pedagogik jamoa a'zolari tomonidan jinoyatchilik, qonun va tartibbuzarlik hollari qayd qilinmaganligi ma'lum qilingan.[7]

Farg'ona viloyatida Andijon va Namangan viloyatlariga nisbatan "Mehribonlik uylari" soni ko'p bo'lgan. Agar Andijon va Namangan viloyatlarida "Mehribonlik uylari" soni bittadan mavjud bo'lgan bo'lsa, Farg'ona viloyatida uchta "Mehribonlik uylari" faoliyat yuritardi. Yuqorida keltirilgan o'rganishlar Farg'ona viloyatida ham olib borilgan va bir qator erishilgan yutuqlar bilan birga, kamchiliklar ham mavjudligi aniqlangan. Shunga ko'ra, Farg'ona viloyati Xalq ta'limi boshqarmasi boshlig'i J.Xo'jaqulov O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining umumiy o'rta ta'lim bosh boshqarmasi boshlig'i M.Qosimovga 1993 yil 1 iyuldagi 02/1327-sonli axborot xatida bir qator holatlarni ma'lum qiladi. Unga ko'ra, Farg'ona viloyat Xalq ta'limi boshqarmasi vazirligining 1993 yil 15 yanvardagi I/3 Hay'at qaroriga ko'ra, internat muassasalarida olib borilayotgan ishlar haqidagi hisobotlari tahlil qilinib, 1993 yil yanvardan har ikki oyda bir marta internat muassasalar, maxsus maktab va bolalar uylari rahbar hamda xodimlarining harakatdagi seminari muntazam ravishda samarali o'tkazila boshlangani keltiriladi. Bu seminar-kengashda mazkur muassasalarning faoliyati o'rganilib, tegishli chora-tadbirlar belgilangan, metodik ko'rsatmalar va amaliy yordam berish yo'lga qo'yilganligi hamda 1993 yil avgust oyida Qo'qon shahridagi 12-sonli bolalar uyida navbatdagi kengash o'tkazilishi ham aytilgan.

Shuningdek, viloyat Xalq ta'limi boshqarmasiga berilgan hisobotlarga ko'ra, internat muassasalarida va bolalar uylarida bir qator ishlar amalga oshirilgan. Masalan, barcha muassasalar joriy yilning I va II choraklarida O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonunini o'rganish va uni o'z faoliyatiga joriy qilish hamda uni targ'ib qilishga, tegishli moddalarini bajarishga kirishgan. Yanvar oyida mehnat ta'limi o'qitila boshlangan, fevral oyida V.G.Musailovning ochiq darsi va "Chevarchilik darslarida estetika tarbiya" mavzusidagi ma'ruzasi, aprel oyidagi A.M.Skaleva, N.N.Nanuslarning ochiq darslari namunali uyushtirilgan. "Xayr alifbo" bayrami, ekskursiya va kasb tanlash ishlari olib borilgan. Aprel oyida 4-internatda sinflararo "Quvnoq startlar" va Qo'qon shahridagi 14-son bolalar uyi bilan futbol bo'yicha o'rtoqlik uchrashuvi o'tkazilganligi, "Xatna to'yi" tashkil etilganligi, tarbiyalanuvchilarni kiyintirish ust-boshlarini hozirlash ishlari qilinganligi, Qo'qondagi 12-son bolalar uyida "Biz nima bilamiz?" mavzusida ijodiy ishlar ko'rigi, "Oilaviy kecha", "Butun sayyoramizda tinchlik bo'lsin!" mavzusida badiiy kecha, ichki ishlar xodimlari bilan uchrashuv, bolalar uyi qatnashchilari bilan uchrashuv, Nodirabegim, Alisher Navoiy, G'afur G'ulom kabi ma'rifatparvarlarga bag'ishlangan kechalar, shuningdek, o'lkani o'rganish muzeyiga, "Sariq qo'rg'on" qishlog'iga ekskursiya tashkil etilganligi, "Navoiy – she'riyat sultoni" kitoblar ko'rgazmasi ham o'tkazilganligi boshqarma boshlig'ining axborotida qayd etilgan[8].

Yuqorida keltirilgan bir qator kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida, chora-tadbirlar belgilab berildi. Tegishli tashkilotlarga topshiriqlar va mas'uliyatli vazifalar topshirildi. Tarbiyalanuvchilarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, tarixiy va madaniy an'analarga asoslangan ta'lim va tarbiya berish tizimlari ishlab chiqildi. "Mehribonlik uylari" tarbiyalanuvchilarini vatanparvarlik va Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, ularni jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida o'zlarini his etishlari uchun turli ko'rik-tanlovlar, diqqatga sazovor joylarga sayohatlar, badiiy kechalar, turli tadbirlar

muntazam ravishda tashkil etilib kelindi. 1999 yilda O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan chiqarilgan buyruqqa asosan, "Mehribonlik uylari" o'rtasida "O'zbekiston – qo'shiq bayrami" o'tkazildi. Tadbir doirasida Xalq ta'limi vazirligiga qarashli "Mehribonlik uylari", maktab-internatlari o'quvchi, o'qituvchi, tarbiyachilari o'rtasida tanlov o'tkazish ko'zda tutilgan edi. "Mehribonlik uylari" maktab-internatlari rahbarlari zimmasiga o'quvchi, o'qituvchi, tarbiyachilarni saralash ko'rik-tanlovlarini mustaqil o'tkazish, joylarda qo'shiq ko'rik-tanlovlarini tayyorlash va yuqori saviyada o'tkazish uchun Xalq ta'limi boshqarmalari va muassasa rahbarlari boshchiligidagi komissiyalar tuzish, 1999 yil 20 martga qadar "Mehribonlik uylari"da, 1 aprelgacha Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyat Xalq ta'limi boshqarmalari va Toshkent shahar Xalq ta'limi boshqarmasida tasdiqlangan Nizom asosida qo'shiqlar ko'rik-tanlovining birinchi bosqichini o'tkazish kabi vazifalar yuklatildi. Shuningdek "Mehribonlik uylari" tarbiyalanuvchilari o'rtasida qo'shiqlar ko'rik tanlovini hududlarda o'tkazish quyidagicha taqsimlangan bo'lib, unga ko'ra, Farg'ona, Andijon, Namangan viloyatlari uchun 1999 yil 9 aprelda Farg'ona viloyatida, Surxondaryo, Qashqadaryo, Samarqand viloyatlari uchun 1999 yil 13 aprelda Samarqand viloyatida, Jizzax, Sirdaryo, Toshkent shahri, Toshkent viloyatlari uchun 1999 yil 15 aprelda Sirdaryo viloyatida, Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xorazm, Navoiy, Buxoro viloyatlari uchun 1999 yil 23 aprelda Xorazm viloyatida o'tkazish belgilab qo'yildi [9].

Yetim va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni yoki qonuniy vakillarini o'qitish va boqish davlat tomonidan to'liq ta'minlash asosida amalga oshirib kelinadi. 2002 yilda "Mehribonlik uylari"da 3884 nafar bola va o'smir sog'lomlashtirilgan bo'lib, ularning 1610 nafari qizlardan iborat edi. Mehribonlik uylaridagi o'quvchilarning umumiy sonidan 303 nafari (7,8 foizi) 6 yosh va undan kichik, 3258 nafari (83,8 foizi) 7-15 yoshlilar, 323 nafari (8,4 foizi) 16 yosh va undan katta yoshdagilar edi. "Mehribonlik uylari"da 34 millat vakillari tarbiyalangan. Shundan 1376 nafar bolaning otasi yo'q, 784 nafarining onasi yo'q, 580 nafari esa chin yetimlardir. 2001-2002 o'quv yilida "Mehribonlik uyi"ni 322 nafar bitiruvchi tark etgan bo'lib, ulardan 11 nafari akademik litseyga, 307 nafari kasb-hunar kollejiga, 1 nafari oliy o'quv yurtiga, 3 nafari esa ishga joylashgan. 2003 yilda "Mehribonlik uyi"ni 367 nafari tark etadi. 2002 yil davomida "Mehribonlik uylari"ning 9 nafar tarbiyalanuvchisiga vasiylik belgilandi, 23 nafari farzandlikka olindi, 211 nafari oilasiga qaytarildi [10].

Birgina Andijon viloyati misolida ko'riladigan bo'lsa, arxiv hujjatlarida qayd etilganidek [11], 2003 yilda 2-sonli "Mehribonlik uyi" 100 nafar tarbiyalanuvchiga mo'ljallangan bo'lib, unda 99 nafar tarbiyalanuvchi bo'lgan. Ular ushbu muassasaga O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995 yil 15 fevraldagi 59-sonli qarori bilan tasdiqlangan Nizom [12] asosida qabul qilingan.

"Mehribonlik uyi" da tahsil olayotgan tarbiyalanuvchilar to'la va sifati bilimga ega bo'lishlari uchun ular to'liq darsliklar bilan bepul ta'minlangan va bundan tashqari muassasa kutubxonasi badiiy kitoblari bilan ham boyitilgan

hamda "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti", "Siz qonuni bilasizmi", "Hayotimiz qomusi" mavzusida burchaklar tashkil qilingan. Shuningdek, 4 nafar tarbiyachilar viloyat pedagogik xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish institutida o'z bilimlarini oshirgan. 4 nafar oliy ma'lumotli defektologlar esa alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalar bilan ish olib borganlar. Mazkur muassasa bitiruvchilarining keyingi hayot yo'lini tanlab olishlari uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan bo'lib, muassasa bitiruvchilarining 4 nafari Ichki ishlar akademiyasida, 1 nafari Rossiya oliy harbiy bilim yurtida, 2 nafari Farg'ona harbiy-sport litseyida, 7 nafari Andijon kasb-hunar kollejlari o'qib kelganlar. Ularga yotoqxonaga va moddiy yordam sifatida har oyda 34 ming so'm miqdoridagi mablag' va transportlarda yurish uchun bepul kartochkalar bilan ta'minlangan. "Mehribonlik uyi"ning 21 nafar yetim va yarim yetim bolalarga davlat nafaqalari tayinlangan [11].

2004 yilga kelib, O'zbekiston Respublikasi bo'yicha jami 28 ta "Mehribonlik uylari" bo'lib, ularda 3748 ta bolalar tarbiyalangan. Ulardan 13 foizi chin yetimlarni, 23 foizini ota-onasi tashlab ketganlarni, 54 foizi ota yoki onasi borlarini, 12 foizi otasi yoki onasi og'ir kasallarning va nogironlarning bolalarini, 10 foizi ota-onalik huquqidan mahrum qilinganlarning va jinoyat sodir qilganlarning farzandlarini tashkil qilgan [14].

Albatta, "Mehribonlik uylari" soni va ularda tarbiyalanayotgan yetim va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarning soni doim ham bir xil ko'rsatkichda bo'lmagan. Bir jihati quvonarliki, yildan-yilga "Mehribonlik uylari" soni kamayib borgan.

Xulosa. O'zbekistondagi "Mehribonlik uylari"da ta'lim va tarbiya jarayonlarini samarali tashkil etish bolalarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Muammo va kamchiliklarning bartaraf etilishi, resurslar va professional malakani oshirish orqali ta'lim va tarbiya jarayonlarini yaxshilash mumkin. Ushbu ishlar ta'lim-tarbiya jarayonlarining hamma tarkibiy qismlarini to'liq qamrab olishi va umumiy rivojlanishiga yordam berish uchun muhimdir.

Bu borada "Mehribonlik uylari"da tarbiyalanayotgan yetim va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar ham oddiy bolalar singari ta'lim-tarbiya olishlari davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, huquqiy jihatdan himoya qilib qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ham jinsi, irqi, millati, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar, har kimga ta'lim olishi uchun huquqi kafolatlanishi belgilab qo'yilgan [14].

O'zbekistondagi "Mehribonlik uylari" tarbiyalanuvchilarining ta'lim va tarbiya jarayonlari tarixiy jihatdan katta ahamiyatga ega. Qadimiy an'analar, sovet davridagi markazlashtirilgan tizimlar va mustaqillik davridagi islohotlar Mehribonlik uylarining ta'lim va tarbiya jarayonlarini shakllantirishda muhim rol o'ynagan. Tarixiy jarayonlarni o'rganish, "Mehribonlik uylari"dagi amalga oshirilayotgan hozirgi islohotlarning ahamiyatini tushunishga va ularning rivojlanish yo'nalishlarini belgilashga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. B 45
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev. Siyosat. O'zbekiston yangiliklari. Rasmiy sayt. www.gazeta.uz/uz 2021 yil 28 iyul
3. Abdullayev D. O'zbekistonda xayriya va homiylikning rivojlanish tarixi. (XIX asrning ikkinchi yarmi – XXI asr boshlari). Tarix fan.bo'yi.fals.dok.(PhD) diss... Toshkent, 2019. – 172 b.
4. Zaitov E. O'zbekistonda institutsional muassasa bitiruvchilarini ijtimoiy himoyalash tizimini takomillashtirish. Sotsiologiya fan.bo'yi.fals.dok(PhD) diss... Toshkent, 2020. – 175 b.
5. Tolibov B. Aholining ehtiyojmand qatlamlariga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish mexanizmlarini takomillashtirish. Sotsiologiya fan.bo'yi.fals.dok(Phd) diss... – Toshkent, 2022. – 154 b.

6. O'zMA M-26-fond, 1-ro'yxat, 142-yig'majild, 1-varaq.
7. O'zMA M-26-fond, 1-ro'yxat, 142-yig'majild, 38-varaq.
8. O'z.MA M-26-fond, 1-ro'yxat, 142-yig'majild, 45-46-varaqlar.
9. O'zMA M-26-fond, 1-ro'yxat, 834-yig'majild, 97-99-varaqlar
10. O'zMA M-37-fond, 1-ro'yxat, 8122-yig'majild, 52-varaq
11. O'zMA M-37-fond, 1-ro'yxat, 8118-yig'majild, 138-140-varaqlar
12. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995 yil 15 fevraldagi 59-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Mehribonlik uyi to'g'risida"gi Nizom.
13. O'zMA M-37-fond, 1-ro'yxat, 8123-yig'majild, 26-varaq.
14. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi 637-sonli qarori. 2020 yil, 23 sentyabr, 5-9-modda.